

УДК 94 (477.74) «1944/1953»

DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2023.3.211>

Олександр Тригуб*

П'ЯТИДЕСЯТНИКИ ПІВДЕННОЇ БЕССАРАБІЇ ПІД ТИСКОМ РАДЯНСЬКОЇ РЕПРЕСИВНОЇ МАШИНИ (НА ПРИКЛАДІ СПРАВИ СОЛОМІЇ ІСТОМІНОЇ ТА ВАСИЛЯ ПОПАЗОГЛО)

Анотація: Розкрито одну із окремих кластерних сторінок реалізації централізованої агентурної справи «Пророки» на теренах Ізмаїльської області (сьогодні – західна частина Одеської області) – кримінальну справу ізмаїльських п'ятидесятників Соломії Істоміної та Василя Попазогло. Показано хід слідства, сутність звинувачень і рішення суду, яке свідчить про збереження жорсткої політики щодо п'ятидесятників часів пізнього сталінізму.

Автор приходить висновку, що не дивлячись на проголошену у післявоєнний час видиму релігійну свободу, сталінська тоталітарна система залишилася вірною своїй традиційній репресивній політиці по відношенню до духовенства та віруючих усіх конфесій. Разом з тим, справа свідчить і про значне послаблення репресивної машини по відношенню до п'ятидесятників за часів «хрущовської відлиги», бо вже протягом 1955–56 рр. засуджені були звільнені. Натомість бачимо й іншу сторону цього процесу, що свідчить про двоїстість хрущовської політики реабілітації – засуджені не були повністю реабілітовані, а лише звільнені (при цьому Комісія визнала В. Попазогло «неправильно засудженим»).

Перспективами дослідницької праці у запропонованому напрямку вважаємо вивчення усього наявного корпусу кримінальних справ щодо протестантів пізньосталінської доби, визначення загальних і відмінних тенденцій, формування усієї картини агентурно-оперативної роботи щодо прихильників цих конфесій тощо.

Ключові слова: п'ятидесятники, Ізмаїл, Одеська область, пізній сталінізм, репресії, державно-церковні відносини

Вступ

Революційні події у сучасній Україні привели до форсованої демократизації суспільства та державного механізму, що, у свою чергу, надало безпрецедентно безмежні можливості для дослідників радянського минулого. Необмежений доступ до різного рівня документів радянських спецслужб підштовхнув до вивчення не тільки малодосліджених питань у вітчизняній історіографії, а й викриття «білих плям» часів тоталітаризму. До подібних тем, без сумніву, можна віднести й репресії по відношенню до послідовників пізнього протестантизму у післявоєнний час. Саме це й підштовхнуло автора окреслити перспективи дослідження вказаної проблематики у розрізі перших років післявоєнного часу та в обмеженому просторовому та предметному полі – Південній Бессарабії на прикладі однієї кримінальної справи щодо «пророчиці» Соломії Істоміної та вірянина Василя Попазогло.

* Тригуб Олександр Петрович – доктор історичних наук, професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Чорноморського національного університету імені Петра Могили (м. Миколаїв, Україна); ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0610-1702>; e-mail: alextrigub@ukr.net

Огляд літератури

Окремі аспекти історії пізньопротестантських течій в Українській РСР у післявоєнний період уже розглядалися в історіографії. Так, у контексті історії баптистського руху автори колективної праці «Історія євангельських християн-баптистів у СРСР» коротко розглянули і рух п'ятидесятників у ХХ ст.¹ Подібний характер мають книги В. Заватського «Євангелічний рух у СРСР після Другої світової війни» та В.А. Слободяника «Нариси з історії п'ятидесятництва»².

Приваблювала історія протестантизму і зарубіжних дослідників. Особливо необхідно виділити роботу Стіва Дурасова «Російські протестанти: євангелісти в Радянському Союзі: 1944-1964»³, де значну увагу приділено саме п'ятидесятникам. Ця книга, як і всі ранні роботи з історії протестантизму в СРСР, має той самий ключовий недолік: обмеженість джерельної бази загальнодоступними джерелами.

Першою ґрунтовною роботою з історії п'ятидесятників в Україні є книга Володимира Франчука «Просила Росія дощу у Господа»⁴. Величезним позитивом книги є не лише її ґрунтовність та глибоке розуміння автором релігійної складової, а й широке використання як офіційних джерел, так і нещодавно розсекречених документів найвищих органів влади УРСР-СРСР. Пізніше В. Франчук коротко викладе свою книгу у колективній праці «Пізній протестантизм в Україні»⁵.

З відкриттям в Україні архівів спецслужб з'явилися окремі роботи, де розкривається обраний нами контекст. На особливу увагу заслуговують статті Олександра Коротасєва в яких розкривається історія євангелічних течій через призму роботи радянських спецслужб⁶. Автор постарався поєднати два бачення розвитку подій: очима спецслужб і з погляду її провідних лідерів.

В останні роки почали з'являтися праці, що безпосередньо торкаються піднятої проблематики і в контексті репресій радянської влади щодо п'ятидесятників у південних регіонах України⁷. Натомість, ми можемо говорити лише про початок вивчення проблеми у

¹ История Евангельских христиан-баптистов в СССР. Москва: Изд-во ВСЕХБ, 1989. С. 404–406.

² Слободяник В.А. Очерки по истории пятидесятничества (с комментариями). Ирпень, 2000. 139 с.

³ Durassoff Steve. The Russian Protestants: Evangelicals in the Soviet Union: 1944-1964. Tenn.: Fairleigh Dickinson University Press, 1969. 312 p.

⁴ Франчук В. Просила Россия дождя у Господа. Т. 3. Киев: Изд-во христианской миссии «Возможность», 2003. 1005 с.

⁵ Історія релігій в Україні: 10-ти т. Т. 6: Пізній протестантизм в Україні (п'ятидесятники, адвентисти, Свідки Єгови) / За ред. П. Яроцького. Київ-Дрогобич, 2008. С. 41-247.

⁶ Коротасєв О. Всесоюзна спілка євангельських християн-баптистів (ВСЕХБ), як об'єкт оперативної розробки радянських спецслужб 1942-1948 рр. // Przegląd Środkowo-Wschodni. 2020. № 5. С. 285-318. DOI: 10.32612/uw.2543618X.2020.pp.285-318; Коротасєв О. П'ятидесятницькі релігійні союзи України як об'єкт оперативної розробки органів НКДБ-МДБ за часів пізнього сталінізму (1944–1953) // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. 2020. Вип. 33. С. 55-65. DOI: 10.31652/2411-2143-2020-33-55-65

⁷ Fedorenko M., Makarchuk S. Protestant Pentecostals in the Post-War Repression in Southern Ukraine 1945-1953 // Occasional Papers on Religion in Eastern Europe. 2021. Vol. 41: Iss. 4, Article 8. P. 59-80. URL: <https://digitalcommons.georgefox.edu/ree/vol41/iss4/8>; Федоренко М. Протестанти-п'ятидесятники в післявоєнних репресіях на Півдні України 1945-1953 рр. // Графе: науковий журнал. 2022. Вип. 4. С. 41-52. URL: <https://www.grafe.ugi.edu.ua/index.php/Science/article/view/39>; Trygub O. Agent-Operational Activities of

зазначеному ключі як у Південному регіоні, так і загалом в Україні. Як вірно відзначила історіограф О. Довбня: «...бракує комплексних досліджень архівно-слідчих справ репресованих протестантів, історико-статистичних розвідок із залученням документів не тільки з фондів Галузевого державного архіву СБУ, алей Галузевого державного архіву МВС України»⁸.

Боротьба радянських спецслужб проти п'ятидесятників пізньосталінської доби: загальний аспект

У серпні 1945 р. Другим Управлінням НКДБ УРСР на «пресвітерсько-проповідницький актив антирадянського сектантського підпілля п'ятидесятників-трясунів» (християн євангельської віри, ХЄВ) було заведено централізовану агентурну справу «Пророки». Як стверджує український дослідник Олександр Коротасєв, дана агентурна справа була заведена ще наприкінці 1943 р. УНКДБ Київської області, але у зв'язку з розмахом справи на всеукраїнський рівень, справа була перетворена з регіональної у загальнореспубліканську, тобто централізовану⁹.

Підставою для заведення агентурно-оперативної справи послужили агентурно-слідчі й офіційні дані, які свідчили про те, що керівний склад п'ятидесятників на Україні організував мережу нелегальних громад і молитовних будинків, які «служать осередком проведення активної антирадянської пропаганди». Релігійна течія охопила Київську, Дніпропетровську, Ворошиловградську, Сталінську, Полтавську та низку інших областей УРСР¹⁰. Станом на 1 січня 1946 р. на обліку НКДБ УРСР вже перебувало 560 громад з кількістю віруючих 18 177¹¹.

Після визволення України, значна частина п'ятидесятників перейшла на нелегальне становище, але при цьому проводила антирадянську і вербувальну діяльність. Залучаючи до релігійних груп молодь, виховували її в антирадянському дусі, закликали не вступати у комсомол, відмовляти від служби в армії, залучали в недільні школи і курси проповідників. Таким чином, використовуючи вирази працівників спецслужб, п'ятидесятники «проводили активну антирадянську пропаганду, спрямовану на підрив оборонної могутності Радянського Союзу, виховуючи сектантів в дусі невизнання радянської влади й ухилення від участі у суспільно-політичному житті, називаючи радянську владу “владою сатани”, поширюючи провокаційні вигадки про нібито “швидку загибель світу” і “винищення

Soviet Security Services in Protestant Environment (1945-1953) // Occasional Papers on Religion in Eastern Europe. 2021. Vol. 41: Iss. 4, Article 7. P. 38-58. URL: <https://digitalcommons.georgefox.edu/ree/vol41/iss4/7>; Тригуб О. П'ятидесятники Ізмаїльщини під прицілом радянських спецслужб // Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри: збірка наукових праць. Вип. 8 / Відп. ред. М.І. Михайлуца. Херсон: ОЛДІ-Плюс, 2021. С. 281-287; Тригуб О. П'ятидесятники Дніпропетровщини у післявоєнний час (1945-1953) // Аркасівські читання: історичні та краєзнавчі дослідження: виклики та перспективи. Матеріали XI Міжнародної наукової конференції (21-23 травня 2021 р.). Миколаїв: МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2021. С. 97-101.

⁸ Довбня О. Сучасна вітчизняна історіографія репресивної політики радянської держави щодо протестантських деномінацій в УРСР у 1944-1964 рр. // Гілея: науковий вісник. 2018. Вип. 136. С. 84.

⁹ Коротасєв О. Всесоюзна спілка євангельських християн-баптистів (ВСЄХБ)... С. 310-311.

¹⁰ ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 1. Спр. 565. Арк. 7.

¹¹ ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 1. Спр. 565. Арк. 1зв.; Коротасєв О. Всесоюзна спілка євангельських християн-баптистів (ВСЄХБ)... С. 298.

безбожників»¹². У сільській місцевості пресвітери та проповідники вели роботу в напрямку розвалу колгоспів, підбивали «нестійкі елементи» до виходу з колгоспів і відмови від виконання зобов'язань перед державою у здачі хлібопродуктів, саботуванні всіх радянських заходів і т.д. Все це ставило релігійні групи віруючих п'ятидесятників поза радянськими законами.

Основним засобом боротьби з непокірними адептами п'ятидесятників залишався репресивний апарат. В 1946 р. репресії торкнулися й вірян Ізмаїльської області, коли в агентурну розробку були взяті перші прихильники п'ятидесятництва Південної Бессарабії¹³. Практично в кожному районі було заведено агентурно-оперативні справи щодо активу та вірян п'ятидесятників: «Раскольники» (Бородинський район), «Фанатики» (Лиманський і Білгород-Дністровський райони), «Нелегаль» (Тузловський і Староказацький райони), справа «Комітет п'ятидесятників» (місто Ізмаїл) тощо.

Загалом, арешти п'ятидесятників на території УРСР почалися в 1944 р. і надалі не припинялися з наступною динамікою: 1944 – 11 осіб, 1945 – 30, 1946 – 32, 1947 – 10, 1948 – 29, 1949 – 17, 1950 – 211, 1951 – 41, 1952 – 128, 1953 – 144, 1954 – 24, 1955 – 12, 1956 – 5, 1957 – 55, 1958 – 32, 1959 – 0, 1960 – 18, 1961 – 127¹⁴. Як бачимо, увага радянського репресивного апарату до п'ятидесятників не послаблювалася і найвищий пік припадає на початок 1950-х років, коли протягом 1950-1953 років було заарештовано 524 особи. Тож спробуємо розібратися у змісті кримінальних справ щодо вірян на прикладі Соломії Істоміної та Василя Попазогло.

«Пророчиця» Соломія Істоміна

23 червня 1952 р. старший лейтенант УМГБ Ізмаїльської області Кольцов, після вивчення агентурного матеріалу, прийняв рішення про арешт «активної сектантки п'ятидесятниці» Соломії Істоміної, що іменувала себе «пророчицею».

Довідка: Істоміна Соломія Афанасіївна (Панасівна), 1903 року народження, уродженка та мешканка м. Ізмаїл, росіянка, безпартійна, малограмотна, домогосподарка, не судима. Походила із родини селян-бідняків. Мала чоловіка – Тимофія Григоровича та 3-х дітей – Григорія (9 років), Катерина (7 років), Віра (4 роки).

Основою звинувачення було те, що як «пророчиця» С. Істоміна «залучала віруючих до антирадянської нелегальної групи сектантів-п'ятидесятників, обробляючи новозалучених в антирадянському дусі, у тому числі поширює серед них провокаційні вигадки про війни, голод і кінець світу. Окрім того, під виглядом п'ятидесятництва, вона переконує віруючих не відвідувати кіно, театри й інші просвітницько-культурні заклади, не мати ніяких відносин із невірними»¹⁵. Для поширення релігійного вчення С. Істоміна проводила збори вірян на своїй квартирі, відвідувала навколишні села для залучення нових адептів, отримувала релігійну літературу, яку поширювала серед населення (дане звинувачення

¹² ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 1. Спр. 565. Арк. 10-11.

¹³ Детальніше про репресії щодо п'ятидесятників в Ізмаїльській області див.: *Тригуб О.* П'ятидесятники Ізмаїльщини під прицілом радянських спецслужб...

¹⁴ ГДА СБУ. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 1424. Арк. 11а.

¹⁵ ГДА СБУ (Одеса). Ф. П. Спр. 24289-п. Т. 1. Арк. 3.

підтверджувалося речовим доказом – брошурою «Лучи света» (посібник для вивчення Св. Писання), що була видана за кордоном у 1939 р.)¹⁶.

С. Істоміна була заарештована 25 червня 1952 р. й ув'язнена у внутрішній в'язниці УМГБ у м. Ізмаїл. Перша спроба допиту арештантки у день арешту була невдалою. За увесь час допиту (з 10.00 і до 16.00) «на поставлені їй слідством питання не відповідала і на неодноразові пропозиції розповісти про свою діяльність мовчала»¹⁷. Спроба другого допиту (з 20.30 до 25.06 до 01.00 до 26.06) теж не увінчалася успіхом, оскільки «пророчиця» не відповідала на питання, показуючи знаки, що «у неї віднявся дар мови»¹⁸.

Гра у мовчанку тривала і надалі, що змусило слідчих припинити допити, оскільки арештантка «знаходилася на штучному харчуванні, увесь час лежить і не розмовляє, самотійно не пересувається»¹⁹. 8 липня 1952 р. слідчі дії призупинили по причині «визначення її осудності». Для цього С. Істоміну направили у стаціонар психіатричної лікарні м. Одеси, де вона пробула до 8 жовтня. Судово-психіатрична комісія визнала її осудною і повернула до внутрішньої тюрми УМГБ м. Ізмаїл. Відповідно до цього рішення слідство було відновлено²⁰. Цікавим фактом є те, що за тиждень до прийняття рішення про осудність (2 жовтня) було заарештовано Василя Попазогло, який, начебто, «підтримував тісний зв'язок» із Соломією Істоміною.

Протягом 8 жовтня – 11 жовтня 1952 р. С. Істоміна на допитах розповіла, що вона вважається серед одновірців «пророчицею», оскільки вміла тлумачити т.зв. «інші мови». У неї були свої послідовники, серед яких вона назвала як В. Попазогло, так і багатьох інших адептів п'ятидесятництва Ізмаїльщини. Останні створили т.зв. «соломіївську течію», адже Істоміна вважалася організатором групи та найбільш послідовною вірянкою ще з 1937 р. Влітку 1941 р. вона отримала дар «тлумачення інших мов», що і вважалося пророцтвом.

Завдяки щоденній молитві «майже щоденно мені відкривалися “видіння”, а у сні – сновидіння, коли здавалося, я бачила Царство Небесне, казкове багатство, прикраси, янголів і чула роз'яснення та настанови як себе вести на землі, від “Духа Святого”, тобто Бога»²¹. Сутність зазначених «роз'яснень і настанов» зводилася до того, що «земний світ грішний, перестав вірити у Бога і скоро, з цієї причини, буде пришествя Христа на землю, який прославиться у святих; землю і справи на ній піддасть вогню; наступить кінець світу на землі; всі віруючі будуть забрані до вічного царства, невіруючі упевняться в силі Бога і також стануть віруючими; їх Бог також забере до Царства Небесного. Все, що не підкориться волі Бога, буде знищене. З небес зійде по волі Божій нова земля, на якій буде існувати тільки правда...»²².

Зі встановленням румунської влади п'ятидесятники зорганізувалися в общину на чолі із пресвітером Артемом Єлисеєвичем Колесниченком і відкрили молитовний будинок в одному з районів Ізмаїла під назвою «Копана Балка». Після спільних молитов Істоміна

¹⁶ Ibid. Арк. 3–4, 9.

¹⁷ Ibid. Арк. 14.

¹⁸ Ibid. Арк. 15.

¹⁹ Ibid. Арк. 257.

²⁰ Ibid. Арк. 17–18, 246–251.

²¹ Ibid. Арк. 23.

²² Ibid. Арк. 30–31.

розповідала вірянам про свої «видіння» та «сновидіння», але її сприймали досить відсторонено.

Справжня популярність до «пророчиці» прийшла навесні 1948 р., коли молитовний будинок було закрито, а Істоміна займалася організацією молитовних зборів на приватних квартирах і проведенням обрядів. Вона знову почала популяризувати свої видіння, які почали набувати популярності: «Після цього [закриття молитовного будинку. – О.Т.] ми один одного відвідували, я їм розповідала про свої нові видіння, роз'яснення та настанови Бога», «вони приєдналися до мене, стали відвідувати мою квартиру... Я продовжувала тлумачити їм свої “одкровення”, розповідала про свої “видіння” й “сновидіння”, закликала їх стояти на сторожі духовного життя, суворо дотримуватися приписів Біблії та готуватися до скорого пришествя Ісуса Христа... Я, як пророчиця, вчила їх тлумаченню моїх “одкровень” та “передбачень” і вони були моїми учнями, слідували моєму прикладу»²³.

Зазначених «одкровень» арештантки стало достатньо для того, щоб 13 жовтня 1952 р. висунути їй звинувачення по ст. 54-10 ч.2 (антирадянська агітація та пропаганда з використанням релігійних забобонів) і 54-11 (створення антирадянської організації) КК УРСР, які зводилися до наступного:

«Істоміна Соломія Афанасіївна достатньо викривається у тому, що вона з 1944 року є учасницею нелегальної антирадянської секти п'ятидесятників. Видаючи себе за пророчицю, проводила серед населення організовану антирадянську роботу, залучаючи до секти нових осіб, обробляла їх в антирадянському дусі, наклепувала на радянську дійсність, поширювала провокаційні вигадки про реальність біблійського писання і кінець світу на землі, переконувала віруючих не відвідувати кіно, театр та інші культурно-просвітницькі місця.

У 1948 році створила й очолила свою, так звану «Соломівську» сектантську течію, куди залучила 12 осіб сектантів, назвавши їх своїми учнями, яких також обробляла в антирадянському дусі; організовувала їх нелегальні зборища по приватним квартирам, де витлумачувала в антирадянському дусі біблійські писання та свої, так звані «пророцтва».

Окрім того, зберігала у себе літературу закордонного видання, що містить наклеп на радянську владу та комуністичну партію»²⁴.

Протягом 13-20 жовтня 1952 р. С. Істоміну знову щоденно допитували. Ключовим напрямком питань слідчого було з'ясувати про роль фігурантки у створенні «антирадянської організації» та методах і способі залучення до неї adeptів, включно із В. Попазогло. У підсумку Істоміна визнала свою, що «дійсно проводила нелегальні зборища п'ятидесятників – своїх учнів у себе на квартирі і давала їм настанови... притримуватися біблійного писання, готуватися до другого пришествя Ісуса Христа, не займатися мирськими справами, не ходити в кіно, театр, щоб не “розпуститися”, говорила щоб вони керувалися в житті тільки біблійними приписами»²⁵.

Щодо залучення Попазогло до своїх учнів, то «пророчиця» зазначила: «Я розповідала Попазогло, що я розмовляла “іншими мовами” з Богом, який повідомив, що він слідкував за

²³ Ibid. Арк. 32, 36-38.

²⁴ Ibid. Арк. 39-40.

²⁵ Ibid. Арк. 54, 83.

Попазогло з дитячого віку, обрав його у свої учні і для керівництва в житті передав Попазогло мені, щоб я давала йому настанови як отримати “дар Святого Духа”, пророцтва і як попасти у вічне царство, до божих обранців»²⁶.

Своїм учням Соломія Істоміна розповідала: «...Моя душа літала на небо, літала по всім країнам і, як пророчиця, я знаю, що скоро буде друге пришестя Христа, невіруючі будуть наказані, а віруючі Богом будуть взяті на небо і там отримають вічне життя. Переконувала їх, що біблійні писання збуваються. Посилаючись на біблійні писання, я казала, що прийде час, коли почнуться війни, підніметься народ на народ, царство на царство, брат на брата, батько на сина. На землі будуть землетруси, голод [і] цей час, – казала я, – вже прийшов, при цьому привела наклепницький приклад із життя в СРСР про те, що в СРСР люди начебто стали розбещеними, не вірять у Бога, відбуваються часті війни, голод, а це означає, – стверджувала я, – що біблійне писання збувається, скоро буде друге пришестя Ісуса Христа. Тут же я переконувала Борисову, Калашникову та Іваннікову (учениці Істоміної. – *О.Т.*) готувати себе до другого пришестя Ісуса Христа, виконувати біблійне писання, дотримуватися постів, менше займатися мирськими справами і більше молитися Богу, добиватися спасіння душі, не ходити в кіно, театр, не займатися громадською роботою.

Визнаю також, що я говорила Іванніковій, що вона повинна скоро отримати “Божий дар”, про що мені відомо від Бога. Тоді ж я використала до Борисової, Калашникової та Іваннікової звичайний п'ятидесятницький прийом, сказавши: “Встаньте, сходить Святий Дух. Вас потрібно *запечатлеть*”. Коли вони встали, я їм поцілувала ноги та заявила: “Тепер ви *запечатлені* і в подальшому повинні діяти так, як я скажу”.

Такий спосіб *запечатлення*, тобто залучення до своєї сектантської течії, я використовувала до всіх залучених мною в секту осіб, що ставали потім моїми учнями»²⁷.

Тут ми бачимо цікавий опис різної обрядовості того часу, а також роботу провідників п'ятидесятництва з поширення вчення та залучення до свого кола нових adeptів. З іншого боку, треба враховувати, що у викладені фактів явно проступає редакторська рука слідчих, оскільки навряд чи малограмотна «пророчиця» використовувала терміни «секта», «сектантська течія», «п'ятидесятницький прийом», «наклепницький приклад» тощо. Тому сам текст та формулювання у допитах ап'рорі передбачають критичного ставлення дослідника до цього джерела.

П'ятидесятник Василь Попазогло

30 вересня 1952 р. капітан УМГБ Ізмаїльської області Биков, після вивчення матеріалу, прийняв рішення про арешт «сектанта-п'ятидесятника» Василя Попазогло.

Довідка: Попазогло Василь Петрович, 1898 року народження, уродженець і мешканець м. Ізмаїл, росіянин, безпартійний, грамотний (закінчив 3 класи

²⁶ Ibid. Арк. 86.

²⁷ Ibid. Арк. 69-72.

початкової школи), одружений, не судимий. За професією – чоботар. Працював сторожем артілі «Свобода» (в анкеті вказано, що працював кочегаром у судноремонтній майстерні військової частини № 69006). Походив із родини селян-бідняків. Мав дружину – Уляну Іванівну та 4-х дітей – Бориса, Валентину, Василя та Григорія.

Основною звинувачення було те, що В. Попазогло протягом 1945–48 рр. був учасником зібрань п'ятидесятників, що зорганізувалися на Копаній Балці у м. Ізмаїл, де разом з Т.Т. Кіценко, І.І. Колесниковим (заарештовані у липні 1952 р. за антирадянську п'ятидесятницьку діяльність), А.І. Райлян та іншими²⁸, розспівував сектантські пісні, де «містилися наклепи на радянську дійсність».

У 1948 р. В. Попазогло перейшов до ізмаїльської громади баптистів, де зайняв посаду касира. При цьому, як стверджували агенти, він залишився вірним ідеям п'ятидесятництва і поширював їх у середовищі баптистів.

В якості антирадянської агітації йому ставилося у провину те, що він «обробляв в антирадянському дусі військовослужбовців Радянської армії», направляючи військовослужбовцям листи сектантського змісту, де «стверджувалася неминучість другого пришествя Христа і справдження біблійного писання, висловлював антирадянські вигадки, залякував неминучістю “Страшного суду”»²⁹.

В. Попазогло був заарештований 2 жовтня 1952 р. й ув'язнений у внутрішній в'язниці УМГБ у м. Ізмаїл. На першому допиті 11 вересня 1952 р. він розповів свій шлях до Бога, який почався у 1943 р.:

«Вперше я сам став знайомитися з біблійним писанням шляхом читання Євангелія, яке знаходилося у мене на квартирі й колись належало моєму батькові. Чим більше я читав, тим більше сприймав біблійне писання, вважаючи його відповідним дійсності. Під час тимчасової окупації ніяких сектантських зборищ я не відвідував, проводив так звані моління на своїй квартирі зі своєю дружиною та дітьми. Після вигнання румунських окупантів з Ізмаїльської області, восени 1946 чи 1947 року³⁰ я довідався, що в будинку на Копаній балці в м. Ізмаїл проходять зборища сектантів... Я став відвідувати зборища сектантів, що організовувалися на Копаній балці, які проводили п'ятидесятники³¹.

Повинен пояснити, що в ті ж роки по сусідству зі мною проходили зборища сектантів-баптистів, які я не відвідував, оскільки вважав (і вважаю зараз), що баптисти не йдуть цілком шляхом біблійного писання, і не виконують усе те, що написано у Біблії.

²⁸ Справа «Комітет п'ятидесятників», по якій проходило 10 осіб. – *Тригуб О.* П'ятидесятники Ізмаїльщини під прицілом радянських спецслужб... С. 386.

²⁹ ГДА СБУ (Одеса). Ф. П. Спр. 24289-п. Т. 1. Арк. 97-98.

³⁰ Пізніше, на допиті від 4 жовтня В. Попазогло відкоригує час свого вступу до громади п'ятидесятників на Копаній балці, зазначивши, що це відбулося в кінці 1944 – на початку 1945 р., тобто відразу після звільнення Ізмаїльщини.

³¹ У матеріалах слідства зазначається, що зазначена громада де-факто була п'ятидесятницькою, а де-юре була зареєстрована як баптистська.

Таким чином я став учасником секти п'ятидесятників і відвідував їх зборища до, приблизно, 1948 року, тобто до закриття п'ятидесятницьких зборищ на Копаній балці і злиття копанобальських сектантів п'ятидесятників із баптистами»³².

Тоді ж В. Попазогло зазначив, що разом з іншими п'ятидесятниками перейшов до легальної баптистської громади, де й перебував до свого арешту. Увесь його інтерес до баптистської громади виражався у можливості колективної молитви, адже, як стверджував арештант, він продовжував триматися віровчення п'ятидесятників.

З Соломією Істоміною він познайомився у 1944 р. під час зібрань у Копанобальській молитовні. В особистих бесідах, які відбувалися протягом усього часу до 1952 р. у молитовні, на квартирі Істоміної і під час повернення додому після молитов, «вона неодноразово розповідала, що завдяки її посиленому молінню Богу за п'ятидесятницьким обрядом, вона отримала дар тлумачення 'інших мов', тобто пророцтва, і що внаслідок цього їй дуже часто відкривалися 'видіння' та 'сновидіння', коли здавалося, що вона розмовляє безпосередньо з Богом, бачила Царство небесне, казкове багатство, прикраси янголів, отримувала від Бога пояснення та настанови про те, як вести себе на землі, з тим, щоб урятувати своє життя 'по завершенні життя на землі' і потрапити до Небесного царства» тощо³³. Повіривши «пророчиці» В. Попазогло став вчитися у неї дару пророцтва та перетворився на її учня.

«Караючий меч радянського правосуддя»: вирок репресивного суду

23 жовтня 1952 р. слідство завершилося винесенням звинувачувального висновку, де обидва фігуранти справи обвинувачувалися за вже згаданими статтями 54-10 ч.2 (антирадянська агітація та пропаганда з використанням релігійних забобонів) і 54-11 (створення антирадянської організації) КК УРСР, які зводилися до наступного:

«Істоміна Соломія Афанасіївна обвинувачується у тому, що будучи вороже налаштована до радянської влади, видаючи себе за "пророчицю", з 1944 року по день арешту, проводила серед населення організовану антирадянську роботу, створила та очолила нелегальну антирадянську, так звану "солонівецьку" сектантську течію, куди залучила 12 осіб сектантів-п'ятидесятників, назвавши їх своїми "учнями", організувала нелегальні зборища, обробляла своїх "учнів" в антирадянському дусі, наклепувала на радянську дійсність, закликала не брати участь у суспільно-політичному житті країни, навчала їх т.зв. "пророцтву", тлумачила в антирадянському дусі біблійне писання, зберігала у себе літературу закордонного видання, що містить наклеп на радянську владу та комуністичну партію...

Попазогло Василь Петрович обвинувачується у тому, що будучи вороже налаштований до радянської влади, з 1944 року проводив серед населення організовану антирадянську роботу. Будучи учасником антирадянської нелегальної секти п'ятидесятників «солонівецької» течії та "учнем" "пророчиці" Істоміної Соломії, залучав до секти нових осіб й обробляв їх в

³² ГДА СБУ (Одеса). Ф. П. Спр. 24289-п. Т. 1. Арк. 108-109.

³³ Ibid. Арк. 124-125.

антирадянському дусі, поширюючи серед населення провокаційні вигадки про дійсність біблійного писання та кінець життя на землі, на зборищах сектантів виступав з антирадянськими проповідями, співав сектантські пісні антирадянського змісту...»³⁴.

5 листопада 1952 р. було проведено судове засідання, яке тривало 2 год. 20 хв. і, судячи з протоколу, було лише формальністю дотримання законності. У результаті С.А. Істоміна отримала 25 років ВТТ, а В.П. Попазогло – 10, з конфіскацією в обох майна та поразкою у правах на 5 років³⁵. Засуджені були направлені до загальних таборів у Горьківській області (станція Сухобезводная), так званий Унженський ВТТ (Унжлаг).

У квітні 1955 р. Афанасій Димитров, який був опікуном дітей Істоміної, спробував оскаржити вирок суду і направив заяву на ім'я Голови Верховного суду УРСР з проханням скасувати рішення Ізмаїльського суду відносно Соломії Істоміної. Але ревізор Управління Мінюста по Одеській області В. Рибак не знайшов причин до скасування вироку та залишив його в силі³⁶.

Натомість позитивні зміни в країні, що відбувалися у вирії хрущовської відлиги та пов'язаної з нею реабілітації змінили долю засуджених. 3 вересня 1955 р. вийшов Указ Президії Верховної Ради СРСР про амністію окремих груп в'язнів³⁷, який поширювався на С. Істоміну, що мала трьох малолітніх дітей³⁸.

24 березня 1956 р. вийшов Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про розгляд справ на осіб, які відбувають покарання за політичні, посадові та господарчі злочини». Для його виконання утворювалися спеціальні Комісії, що визначали обґрунтованість засудження зазначених осіб. 23 червня 1956 р. відбулося засідання відповідної Комісії по Унжлагу, що прийняла рішення про звільнення В. Попазогло як неправильно засудженого³⁹.

Отже, протягом 1955–56 рр., завдяки послабленню радянської репресивної машини, п'ятидесятники С. Істоміна та В. Попазогло були звільнені (17 листопада 1955 р. і липень 1956 р. відповідно). 24 травня 1990 р. Судова колегія в кримінальних справах Верховного Суду УРСР вирок Ізмаїльського суду скасувала, а справу закрила за відсутністю складу злочину⁴⁰. Таким чином обоє засуджених були повністю реабілітовані.

Висновок

Таким чином, ми бачимо, що не дивлячись на проголошену у післявоєнний час видиму релігійну свободу, сталінська тоталітарна система залишилася вірною своїй традиційній репресивній політиці по відношенню до духовенства та віруючих усіх конфесій. Це підтверджують і багаточисленні агентурно-оперативні розробки по

³⁴ Ibid. Арк. 283–284.

³⁵ Ibid. Арк. 325–326.

³⁶ Ibid. Арк. 334–342.

³⁷ Указ Президії ВР СРСР від 3 вересня 1955 року «Про дострокове звільнення з місць позбавлення волі інвалідів, людей похилого віку, осіб, які страждають на тяжку невиліковну недугу, вагітних і жінок, які мають малолітніх дітей».

³⁸ ГДА СБУ (Одеса). Ф. П. Спр. 24289-п. Т. 1. Арк. 343.

³⁹ Ibid. Арк. 344–345.

⁴⁰ Ibid. Арк. 362–363.

відношенню до непокірних п'ятидесятників, які виявили бажання зберегти свої традиційні релігійні вірування, не приєднуючись до «більшовицької» конфесії Євангельських християн-баптистів, що знаходилася під контролем чекістських кураторів.

Справа п'ятидесятників С. Істоміної та В. Попазогло про жорстку репресивну політику пізнього сталінізму до релігійних течій, що не підкорилися радянському чекістському управлінню. Матеріали справи свідчать, що ключовий фігурант – «пророчиця» Соломія Істоміна у довоєнний час однозначно отримала б вищу міру покарання, але оскільки 27 травня 1947 р. було прийнято Указ Президії ВР СРСР про відміну смертної кари (про що із «сумом» зазначив суд), то було призначено максимальний на той час термін – 25 років.

Разом з тим, справа свідчить і про значне послаблення репресивної машини по відношенню до п'ятидесятників за часів «хрущовської відлиги», бо вже протягом 1955–56 рр. засуджені були звільнені. Натомість бачимо й іншу сторону цього процесу, що свідчить про двоїстість хрущовської політики реабілітації – засуджені не були повністю реабілітовані, а лише звільнені (при цьому Комісія визнала В. Попазогло «неправильно засудженим»).

Перспективами дослідницької праці у запропонованому напрямку вважаємо вивчення усього наявного корпусу кримінальних справ щодо протестантів пізньосталінської доби, визначення загальних і відмінних тенденцій, формування усієї картини агентурно-оперативної роботи щодо прихильників цих конфесій тощо.

Oleksandr Trygub

Pentecostals of Southern Bessarabia under the pressure of the Soviet repressive machine (on the example of the case of Solomia Istomina and Vasyl Popazohlo)

Abstract: One of the separate cluster pages of the implementation of the centralized agency case “Proroki” (“Prophets”) on the Izmail Oblast territory (today – the western part of Odesa Oblast) – the criminal case of Izmail Pentecostals Solomiya Istomina and Vasyl Popazohlo – has been revealed. The course of the investigation, the essence of the accusations and the court's decision are shown, which testifies to the preservation of the strict policy regarding the Pentecostals of the late Stalinist Era.

The author comes to the conclusion that despite the visible religious freedom declared in the post-war period, the Stalinist totalitarian system remained true to its traditional repressive policy towards the clergy and believers of all denominations. This is confirmed by the numerous agent-operational developments in relation to unruly Pentecostals who expressed a desire to preserve their traditional religious beliefs without joining the “Bolshevik” denomination of Evangelical Christian-Baptists, which was under the control of Chekist's curators.

At the same time, the case testifies to a significant weakening of the repressive machine in relation to the Pentecostals during the “Khrushchev thaw”, because already during 1955–56 the convicts were released. Instead, we see the other side of this process, which testifies to the duplicity of Khrushchev's rehabilitation policy – the convicts were not fully rehabilitated, but

only released (at the same time, the Commission recognized V. Popazohlo as “wrongly convicted”).

We consider the prospects of research work in the proposed direction to be the study of the entire existing corpus of criminal cases against Protestants of the late Stalinist Era, the determination of general and distinctive trends, the formation of the entire picture of agency-operational work against adherents of these confessions, etc.

Keywords: Pentecostals, Izmail, Odesa Oblast, late Stalinist Era, repression, state-church relations